

SPÓSÓB POPEŁNIENIA PRZESTĘPSTWA I JEGO CECHY W TRAKCIE ŚLEDZTWA W SPRAWIE UTWORZENIA NIE PRZEWDZIANYCH PRAWEM PARAMILITARNYCH LUB ZBROJNYCH

Ruslan Dudarets

*Zastępca szefa Wydziału Śledczego Głównej Policji Ukrainy (Kijów, Ukraina)
dudaretsrus@ukr.net*

Streszczenie. Artykuł analizuje praktykę ustalania typowych metod popełnienia przestępstwa w toku dochodzenia w sprawie tworzenia jednostek paranoicznych lub zbrojnych, których nie zapewnia prawo. Zwraca się uwagę na takie metody popełnienia przestępstwa, jak tworzenie, uczestnictwo, przywództwo nielegalnych grup zbrojnych, finansowanie jego działalności. Uzyskane informacje o określeniu typowej metody popełnienia przestępstwa są wykorzystywane do konstruowania i promowania wersji, planowania śledztwa, opracowywania taktyk do prowadzenia osobnych działań śledczych (wyszukiwania), wybierania i wdrażania metodologii badań sądowych, określania kierunków zapobiegania przestępstwom.

Specyfika celu i celów badania doprowadziła do konieczności użycia dialektycznego, porównawczego, historyczno-prawnego, formalno-logicznego, systemowo-strukturalnego, socjologicznego, statystycznego i innych metod badań naukowych.

Podczas badania tworzenia jednostek paranoicznych lub zbrojnych nie przewidzianych prawem, ważne jest, aby najpierw ustalić, w jaki sposób zostało popełnione przestępstwo. Ustanowienie sposobu popełnienia wykroczenia jest istotne nie tylko dla kwalifikowania przestępstwa, ale także dla określenia innych elementów cech kryminalistycznych, które w swoich zbiorach dają możliwość wyboru i wdrożenia technik dochodzeniowych.

Słowa kluczowe: sposób przygotowania, sposób popełnienia, sposób ukrycia się, tworzenie formacji paramilitarnych lub zbrojnych, nieprzewidzianych w ustawodawstwie Ukrainy, udział w ich działalności, zarządzanie lub finansowanie ich działalności, udział w atakach na przedsiębiorstwa, instytucje, organizacje lub obywateli, organy dochodzeniowych.

THE WAY OF COMMITTING A CRIME AND ITS PECULIARITIES DURING THE INVESTIGATION OF THE CREATION OF NOT PROVIDED BY LAW PARAMILITARY OR ARMED FORMATIONS

Ruslan Dudarets

*Deputy Chief of the Main Investigation Department of the
National Police of Ukraine (Kiev, Ukraine)*

Abstract. The article analyzes the practice of establishing typical methods of committing a crime during the investigation of the creation of paranoid or armed units not provided by law. Attention is drawn to such methods of committing the crime as creation, participation, leadership of illegal armed groups, financing of its activities. The obtained information on determining the typical method of committing a crime is used to construct and promote versions, to plan an investigation, to develop tactics for conducting separate investigative (search) actions, to select and implement a forensic investigation methodology, to determine the directions of prevention of criminal offenses.

Specificity of the purpose and objectives of the study led to the need for the use of dialectic, comparative law, historical-legal, formal-logical, system-structural, sociological, statistical and other methods of scientific research.

When investigating the creation of paranoid or armed units not provided for by law, it is important to first determine how this crime was committed. Establishing a way of committing is important not only for qualifying a crime, but also for identifying other elements of forensic characteristics, which in their aggregate give the opportunity to select and implement forensic investigation techniques.

Key words: method of preparation, way of committing, way of concealment, creation of paramilitary or armed formations not stipulated by the laws of Ukraine, participation in their activity, management or financing of their activities, participation in attacks on enterprises, institutions, organizations or citizens, the pre-trial investigation bodies.

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

Руслан Дударець

*заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України,
(Київ, Україна)*

Анотація. У статті аналізується практика встановлення типових способів вчинення злочину під час розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Звертається увага на такі способи вчинення вказаного злочину, як створення, участь, керівництво незаконним збройним формуванням, фінансування його діяльності. Отримана інформація щодо визначення типового способу вчинення злочину використовується для побудови та висунення версій, планування розслідування, розробки тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, обрання та реалізації криміналістичної методики розслідування, визначення напрямів профілактики кримінальних правопорушень.

Специфічність мети та завдань дослідження зумовили необхідність використання діалектичного, порівняльно-правового, історично-правового, формально-логічного, системно-структурного, соціологічних, статистичних та інших методів наукового пошуку.

Під час розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань важливо насамперед встановити, яким способом вчинено цей злочин. Встановлення способу вчинення важливе не лише для кваліфікації злочину, а й для визначення інших елементів криміналістичної характеристики, які у своїй сукупності надають можливість обрати й реалізувати криміналістичну методику розслідування.

Ключові слова: спосіб готування, спосіб вчинення, спосіб приховання, створення не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань, участь у їх діяльності, керівництво ними чи фінансування їх діяльності, участь у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян, органи досудового розслідування.

Вступ. Нині одним із видів злочинів, що викликають значне занепокоєння серед населення та працівників правоохоронних органів України, є створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, що вчиняються здебільшого на сході держави. Вдосконалення роботи правоохоронних органів у цьому напрямі вимагає належного наукового забезпечення та розроблення комплексної методики розслідування злочинів вказаної категорії, що, у свою чергу, потребує ґрунтовного дослідження та розроблення найважливішої її складової – криміналістичної характеристики створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, зокрема такого її елемента, як спосіб його вчинення. Дослідженню цієї проблеми присвячували свої роботи О. В. Ананьїн, А. А. Вознюк, Н. І. Клименко, Є. Д. Лук'янчиков, О. О. Михайлишин,

М. М. Поліщук, В. М. Серватюк, В. О. Суботін, В. А. Робак, В. В. Тищенко та ін. Проте донині ця проблема не дістала належного вивчення.

Метою статті є дослідження і обґрунтування типових способів створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Основна частина. Спосіб вчинення злочину – не просто сума або будь-який комплекс поведінкових актів, а цілісна структура поведінки, що є певною системою (*Zav'alo, 2005, p. 9*). Під час злочинної діяльності особи набувають певних умінь, навичок та звичок, у них формується схильність до вчинення злочинів певним способом як передумови їх професійної злочинної діяльності. У свою чергу накопичені органами досудового розслідування знання про спосіб вчинення злочинів використовуються для розуміння картини та механізму злочинів, що розслідуються, для прийняття рішення щодо проведення процесуальних і непроцесуальних дій, спрямованих на встановлення, осіб, які вчинили ці злочини.

Способи вчинення злочинів членами не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань надзвичайно різноманітні. Найбільшу зацікавленість для розслідування цих злочинів викликають ті способи їх вчинення, які належать до основних засобів реалізації цілей, для яких власне були створені ці формування.

Конкретний вияв кінцевої мети створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, незалежно від форми їх вчинення, буде знаходитися в площині досягнення військових завдань. Воєнізованим формуванням притаманні два основних завдання: напад або оборона. Отже, кінцева мета завжди буде пов'язана саме з виконанням функцій оборони чи нападу (*Robak, 2008, p. 136–137*). Відповідно, виконання цих функцій досягається типовими способами, зміст яких потребує свого більш детального розгляду.

1. З криміналістичної точки зору створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань можна розглядати або як типовий спосіб підготовки до вчинення злочину, або як основне діяння, що характеризує об'єктивну сторону злочину, передбаченого частинами 1, 2 статті 260 Кримінального кодексу (КК) України. З цього питання, на наш погляд, доречним є посилання на рішення Пленуму Верховного Суду України, який надав роз'яснення щодо створення злочинної організації – злочину, передбаченого статтею 255 КК України – це сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складання плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої організації є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників, упорядкування взаємодії його структурних частин (*Postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukraini, 2005, p. 6*). Вказане роз'яснення повною мірою відноситься і до створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

У Словнику української мови визначено: створити – означає заснувати, зробити існуючим, породити що-небудь (*Slovník ukraínskoi movi, 1978, p. 676*). Отже, за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань відповідає той, хто, насамперед, підібрав співучасників, об'єднав їх загальною ідеологією й певною метою. Створення цих формувань полягає в

здійсненні будь-яких дій, результатом яких стало існування зазначених об'єднань. Це, насамперед, наступні організаційні дії: визначення цілей діяльності й принципів формування формувань, розробка планів діяльності, пошук спільників і розподіл між ними обов'язків, призначення керівників структурних підрозділів, матеріальне забезпечення діяльності формувань зброєю, транспортними й іншими необхідними засобами, зокрема фінансовими, а також створення інших необхідних умов для вчинення злочинів. Типовими способами створення зазначених умов для вчинення злочинів є дії, спрямовані на пошук учасників формування з наступним розподілом їх ролей; пошук матеріальних засобів, необхідних для функціонування: грошей, транспорту, приміщень, сховищ; пошук об'єктів нападу тощо. Метою вказаних дій є об'єднання осіб або груп осіб у стійке формування з ієрархічною структурою, з визначенням необхідної кількості учасників (як учасників вчинення злочинів, так і осіб, які забезпечують діяльність формування), спеціалізації (злочинної спрямованості діяльності формування) і створення на цій основі структурних підрозділів (ланок) для забезпечення функціонування з метою спільного вчинення злочинів, вербування людей серед відповідних кримінальних чи криміногенних верств населення. У тих випадках, коли формування створюється в результаті об'єднання раніше існуючих незалежних одне від одного формувань, то дії по їх об'єднанню також слід розглядати як створення формування.

Вказані способи беруть у тому, що процес створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань є суттєвим фактором організованої злочинної діяльності, що повинен зайняти важливе місце у визначенні криміналістичної характеристики злочину, передбаченого статтею 260 КК України.

Для прикладу, отримані на початковому етапі розслідування різнопланові відомості про те, що воєнізоване або збройне формування було створене на основі добровільного об'єднання осіб, які входять до нього або шляхом корупції, за допомогою фізичного насильства або шантажу окремих його членів, є перспективними для дестабілізації і спроби розколу формування під час проведення допитів, обшуків та інших необхідних слідчих (розшукових) дій. У свою чергу, відомості про наявність в складі формування родичів і довірених осіб людей, які об'єдналися на основі спільної попередньої роботи, можуть визначити тактику проведення окремих процесуальних дій щодо низки членів формування. Виявлені особливості цілей формування, як і особливості окремих його членів, можуть слугувати орієнтиром під час пошуку речових доказів, встановлення механізму злочинної діяльності, визначення місця, часу, способу вчинення злочину та інших обставин, які підлягають встановленню й доказуванню.

Знання типових предметних основ створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, серед яких: об'єднання криміногенних осіб навколо лідерів, які мають інтелектуальні, фінансові або інші можливості для здійснення організованої злочинної діяльності, а також морально-психологічні (ідеологічні, політичні) підстави для створення цих формувань сприятимуть, на наш погляд, своєчасному і ефективному виявленню їх злочинної діяльності.

Як правило, механізм створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань суттєво між собою не відрізняється. Зазвичай спочатку утворюють розрізнені угруповання чисельністю від десяти до кількох десятків осіб з різноманітною стрілецькою зброєю. У подальшому, коли не вжито активних

заходів щодо роззброєння цих угруповань, їхня чисельність значно збільшується, відбувається централізація управління, створюються запаси озброєння та боеприпасів, з'являються райони базування, важка зброя та бойова техніка.

На певній стадії централізації управління незаконних збройних формувань (НЗФ) їхні ватажки організують навчальну підготовку для особового складу. Це обумовлено тим, що в умовах малої війни для ведення активних дій членам цих формувань необхідні особливі навички та вміння. Зазвичай їх готують за такими основними напрямками: вогнева підготовка; диверсійна справа; виживання в особливих умовах; маскування; пропагандистська діяльність серед місцевого населення.

Створення НЗФ супроводжується облаштуванням баз – обладнаних для проживання ділянок місцевості, на яких здійснюють заходи щодо відновлення боєздатності та підготовки до вчинення збройних акцій, терористичних актів і диверсій, відпочивають.

НЗФ обладнують бази на закритій, сильно пересіченій місцевості, як правило, з гірським або горбкуватим рельєфом та лісовими (лісисто-болотяними) особливостями природних умов, у важкодоступних місцях, що виключають чи значно ускладнюють можливість їх випадкового виявлення сторонніми особами. Важливого значення набувають наявність джерела води та можливість здійснення прихованого відходу з району базування.

Комплектування загонів НЗФ здійснюють особовим складом різних вікових категорій (у середньому 20–50 років), ґрунтуючись на добровільному принципі. Не виключається й примусова «мобілізація» чоловічого населення у певній місцевості. Примусово мобілізовані особи, включені до складу створених не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, значно поступаються добровольцям у бойовій підготовці, бойових якостях, морально-психологічній готовності до бойових дій з державними військовими формуваннями та правоохоронними органами. Значну частину цих добровольців можуть складати особи, раніше засуджені за вчинення злочинів чи схильні до їх вчинення. Тому нерідкісними є випадки, коли бойові дії різних загонів НЗФ супроводжуються крадіжками, грабежами, іншими злочинами проти власності, злочинами проти життя та здоров'я особи, проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, іншими злочинами, передбаченими КК України.

До лав НЗФ можуть вербувати найманців з числа так званих добровольців, які є громадянами інших держав. Як правило, ці найманці є найбільш боєздатними та підготовленими, їх використовують для виконання найскладніших завдань, що потребують високої кваліфікації, а також як військових радників та інструкторів для підготовки членів НЗФ. Інколи найманці можуть об'єднуватися в окремі групи для виконання особливих бойових завдань, спрямованих на виконання диверсійно-розвідувальні дії або на вчинення терористичних актів.

2. У структурі НЗФ, перш за все, умовно виділяють такі складові: ватажок та один (декілька) його помічників (як правило, лідерами є місцеві мешканці або особи з кримінального середовища, підготовлені особи з числа колишніх військовослужбовців або працівників правоохоронних органів). Саме ці особи зазвичай очолюють не передбачені законом воєнізовані або збройні формування чи їх структурні підрозділи, та здійснюють керівництво ними. З аналогічного

питання щодо створення злочинної організації Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що керування полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо її прикриття; вдосконалення структури об'єднання) та здійсненням ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо. Зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватися у формі віддання наказів, розпоряджень, надання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки (*Postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukraini, 2005, p. 6*).

Керівництво не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями або їх структурними підрозділами здійснюють шляхом визначення тактики діяльності вже створеного формування. До цих дій належать розробка поточних і перспективних планів діяльності, визначення об'єктів впливу, перерозподіл за необхідності обов'язків між членами формування, надання розпоряджень з поточних питань забезпечення діяльності, у тому числі фінансових, кадрових, встановлення контактів з корумпованими представниками органів влади й управління, підтримання необхідної внутрішньо групової дисципліни тощо.

3. Крім створення та керівництва не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями, до способів вчинення аналізованого злочину належить участь у їх складі у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян. З цієї метою у структурі НЗФ виділяють:

- групу охорони ватажка, що його супроводжує;
- групу розвідки та мережу розвідників, які можуть бути із місцевих мешканців та не входять безпосередньо до складу НЗФ);
- зв'язкових;
- групу диверсій та терору;
- стрільків.

Можлива наявність спеціально призначених членів НЗФ для вирішення питань забезпечення своїх загонів озброєнням та технікою, боєприпасами, засобами зв'язку, продуктами харчування тощо. Ймовірною є присутність імпровізованої служби безпеки, що виконує функції контррозвідки.

З урахуванням реалій щодо розвитку суспільно-політичної обстановки на сході України можна припустити, що типове НЗФ має чисельність до 150–200 осіб та організаційно-штатну структуру загону.

В оцінюванні складу та чисельності НЗФ важливо враховувати ще й те, що вони мають цілі групи співчуваючого їм населення з постійним місцем проживання, що формально ведуть законслухняний спосіб життя, але майже завжди мають у схованках зброю. Фактично резерв складають і колишні члени

НЗФ, які під час заходів з роззброєння добровільно відмовилися від участі у них, склали зброю і легалізувалися. Періодично ці дві категорії населення вливаються в діючі загони НЗФ для участі в масштабних акціях, ведуть розвідку, здійснюють дії, спрямовані на дезінформацію правоохоронних органів держави. Тож важливим завданням є виявлення цих осіб і притягнення їх до встановленої законом відповідальності з тим, щоб попередити їх повернення до лав НЗФ. *Для прикладу, співробітники Краматорського відділу поліції за інформацією, яку отримали під час проведення оперативно-профілактичних заходів, викрили мешканця міста, який у 2014 році чергував на блокпосту. Поліцейські зібрали докази причетності цієї особи, 1971 року народження, до участі в НЗФ, яке діяло в м. Краматорську у період тимчасової окупації. Встановлено, що чоловік піддався на пропаганду бойовиків та деякий час здійснював контроль-пропускний режим на блокпосту в місті. За це йому обіцяли гроші та продукти харчування. Після звільнення міста цей найманець переховувався в Російській Федерації, а потім повернувся у місто, всіляко приховуючи свою протиправну діяльність. Але, незважаючи на те, що з моменту окупації пройшло чотири роки, він був викритий поліцією.*

4. Основними джерелами озброєння НЗФ є: поставки з боку пособників або іноземної держави, що фінансує їх діяльність; захоплення зброї у сил правопорядку та Збройних Сил України; її вилучення у різного роду охоронних структур і населення. Фінансування діяльності створених не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки, поряд з їх створенням і керівництвом, відповідно до частини 3 статті 260 КК України, є окремими способами вчинення зазначеного злочину. Бойовики прагнуть озброїтися тими ж видами зброї, що перебуває на озброєнні Збройних Сил України, правоохоронних органів і створених відповідно до закону воєнізованих формувань.

Таким чином, на територіях зі значним сепаратистським рухом були створені озброєні загони «Луганська гвардія», «Народне ополчення Донбасу», «Армія Південного Сходу», «Російська православна армія», батальйони «Витязь», «Русь», «Сомалі», «Призрак», «Восток» тощо, які належать до НЗФ. Вони мають структуру за типом військових частин і підрозділів: бригади, батальйони, роти, взводи. Якщо є можливість та цьому сприяє бойова обстановка, у структурі таких парамілітарних угруповань можуть бути представлені декілька родів військ, такі як танкові війська, артилерія та протиповітряна оборона (*Servatuk, 2015, p. 133*).

У цьому зв'язку, з огляду на кримінально-правову оцінку злочинної діяльності учасників НЗФ, характеристика вчинених ними злочинів не повною мірою відображає реальну дійсність. Як вбачається з вивчених нами 120 матеріалів кримінальних проваджень, притягнуті до кримінальної відповідальності особи вчиняли в складі НЗФ наступні конкретні дії: чергували зі зброєю на блокпостах та в інших місцях – 74 особи (62 %); будували бліндажі, інші укріплення, копали окопи – 22 (18 %); підносили бойовикам спорядження, їжу, медикаменти – 10 (8 %); здобували продукти харчування, медикаменти, інші предмети для учасників НЗФ – 10 (8 %); доглядали за пораненими – 6 (5 %); спостерігали за місцями можливої появи військовослужбовців Збройних Сил України, працівників поліції, їх пересуванням – 6 (5 %); опікувалися заручниками – 3 (2 %); виконували інші передбачені статтею 260 КК України

злочинні дії (показували бойовикам будинки працівників правоохоронних органів, були провідниками, вели агітацію за вступ у формування тощо) – 67 (56 %). При цьому низка засуджених, перебуваючи у складі НЗФ, виконувала одразу декілька зазначених дій, що належали до способів вчинення створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

На початку ескалації збройного конфлікту на південному сході України тактика НЗФ у своїй основі складала дії невеликих за чисельністю загонів, що вчиняли напади на невеликі військові угруповання, окремих військовослужбовців та правоохоронців, військові колони на марші, військові об'єкти, адміністративні будівлі органів влади, Служби безпеки України та МВС України, господарчі об'єкти тощо. У подальшому, коли окремі сутички переросли у повномасштабні бойові дії, загони об'єдналися у достатньо великі формування чисельністю 500–600 осіб для вирішення масштабних та складних бойових завдань. У цих умовах тактика дій бойовиків наблизилася до дій регулярних військ (*Servatuk, 2015, p. 136*).

По суті, тактику ведення бойових дій НЗФ складають типові способи безпосереднього вчинення злочину, що свідчить про достатню підготовленість такої злочинної діяльності. До цих дій належать: уникнення прямих зіткнень з переважаючими силами; відмова від тактики позиційних бойових дій, від утримання займаних районів протягом тривалого часу; висока маневреність загонів; знання і вміле використання місцевості; використання нічних умов та умов обмеженої видимості; тісний зв'язок з населенням; дії переважно невеликими (15–20 осіб) групами; ретельна розвідка та планування акцій; прихованість і раптовість дій, застосування військових хитрощів; раптові напади (нальоти, обстріли) та негайний відхід у безпечне місце; тісна взаємодія та злагодженість дій бойовиків під час вчинення акцій; ставка на виснаження сил правопорядку; інформаційно-психологічне забезпечення своєї діяльності.

На територіях Донецької та Луганської областей НЗФ широко використовують такі способи злочинних дій: організація засідки; напади (нальоти); обстріли (у тому числі снайперський вогонь); різні за масштабом терористичні акти; захоплення заручників; мінування об'єктів, місцевості та маршрутів руху сил правопорядку (*Kolanda, 2017, p. 46–56*).

НЗФ дедалі частіше вдаються до тактики дій, що тримають противника в напрузі. Їх метою є не стільки перевірка стійкості блокпостів і опорних пунктів, скільки постійне їх виснаження і підрив бойового духу особового складу (*Gorbulin, 2016, p. 21–77*). Значну небезпеку для військових формувань Збройних Сил України та сил правопорядку становлять снайпери. Вони можуть використовувати спеціальне снайперське озброєння, а також пристосовану для цього різноманітну автоматичну зброю та гвинтівки (у тому числі й спортивні). Снайпери, як правило, ретельно планують свої дії, вибирають приховані позиції, за допомогою обстрілів не дозволяють військовослужбовцям Збройних Сил України вільно пересуватися на позиціях, створюють у бойових порядках нервозність і невпевненість. Цілями снайперів у першу чергу стають командири підрозділів, артилерійські розрахунки, кулеметники, спостерігачі, коригувальники артилерії, особовий склад без відповідних засобів захисту (бронежилетів, касок). Як переконує бойовий досвід, для завдання раптового вогневого ураження силам правопорядку НЗФ успішно використовують снайперські групи, до яких можуть входити 4–6 снайперів та розрахунок єдиного кулемета (типу ПКМ).

5. Ще одним поширеним способом злочинних дій бойовиків є терористична діяльність, під час якої вдаються до різних за масштабом терористичних актів у розрахунок на їхній потужний психологічний вплив на сили правопорядку та місцеве населення. Для досягнення своїх злочинних цілей НЗФ можуть вдаватися до захоплення заручників, шантажу та погроз. Захоплених у полон військовослужбовців Збройних Сил України, співробітників сил правопорядку, а також заручників використовують для подальшого обміну на своїх людей, зокрема тих з них, які є небезпечними кримінальними злочинцями, а не полоненими, або заради отримання викупу.

Незважаючи на те, що загони НЗФ головним чином діють поблизу своїх основних баз, нерідкісними є рейдові дії, тобто приховане пересування за визначеним маршрутом у сукупності з нальотами та засідками.

Невід'ємну частину злочинної діяльності НЗФ складає використання мінно-вибухових загороджень. Небезпека цих дій полягає у тому, що їхнє застосування не обмежується ні масштабами, ні часом, ні місцевістю. В основному використовують міни радянського, російського та українського виробництва: протитанкові; протипіхотні. Крім цього, використовують також саморобні фугаси, гранати, запали яких устанавлюють за допомогою розтяжок. На автошляхах устанавлюють, як правило, фугаси та міни, віддаючи перевагу керованим саморобним фугасам трьох типів: для ураження бойової техніки, для ураження живої сили та комбінованим (*Servatuk, 2015, p. 141*).

6. Спосіб вчинення злочину в широкому розумінні включає в себе також діяльність з протидії розслідуванню як сукупність дій, спрямованих на перешкоджання законній діяльності правоохоронних органів. Вона може бути виражена в діях різних осіб, спрямованих на зміну стану об'єкта або інформації про нього. У зв'язку з вчиненням злочину протидія розслідуванню поєднується з викривленням дійсності, що мала місце в період підготовки, безпосередньо злочинних дій й приховання злочину, навмисним створенням видимості іншої події тощо. Протидію розслідуванню як систему дій реалізують для того, щоб залишити в таємниці обставини одного або декількох злочинів і приховати джерела криміналістично значимої інформації про саму злочинну подію та її учасників. Якщо це не вдалося, застосовують фізичний або інший вплив на осіб, які здійснюють досудове розслідування або судовий розгляд, щоб дезорганізувати їх роботу, перешкодити розслідуванню злочину й здійсненню правосуддя.

Щодо дій з приховання злочинної діяльності НЗФ, до них повною мірою можна віднести: 1) маскуванню; 2) фальсифікацію; 3) приховування і знищення доказової інформації (*Klimenko, 2005, p. 22*), причому вплив злочинця або інших осіб на матеріальні сліди є розповсюдженим способом протидії розслідуванню злочинів.

Спектр прийомів впливу на матеріальні сліди досить широкий і містить у собі цілеспрямоване переміщення матеріальних джерел інформації про злочин і злочинця, їх маскуванню, знищення, а також комбінацію цих прийомів. Безпосередньо після того, як особам, зацікавленим у залишенні в таємниці факту злочину, стало відомо, що правоохоронні органи мають інформацію про вчинення злочину, вони зазвичай використовують прийоми, що забезпечують знищення, приховування, маскуванню або фальсифікацію слідів злочину, речових доказів (якщо вони не знищені під час його вчинення).

Крім впливу на матеріальні сліди, злочинці або інші особи, зацікавлені в негативному результаті розслідування, розповсюджують неправдиву інформацію про злочин і його учасників.

Отже, приховання злочину – це дії, спрямовані на перешкоджання розслідуванню шляхом укриття, знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину й злочинця або їх носіїв (Cicirkina, 2011). Перешкоджання полягає (в активній або пасивній формі людських поведінкових актів) у недопущенні включення відповідних доказів в сферу кримінального провадження, їх використання під час розслідування. Приховання здійснюють в основному злочинці або їх співучасники.

Під час приховання злочинів, пов'язаних зі створенням не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань розповсюдженими є наступні заходи: знищення слідів, що утворилися в результаті вчинення злочину, аж до ліквідації його виконавців; виїзд у іншу місцевість, зайняття діяльністю, не пов'язаною з НЗФ, приховування свого зв'язку з ними тощо.

Застосування різних способів протидії розслідуванню має певні закономірності, залежить від характеру злочинної діяльності, виду злочину, особистості винуватих, обстановки, що склалася після вчинення злочину, та інших факторів. Вони здатні не лише активізувати діяльність з протидії розслідуванню, але й сформувані у свідомості злочинців програми такої діяльності. Протидія розслідуванню має стійку тенденцію повторюваності відносно криміналістично схожих груп злочинів.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень надало можливість встановити, що типовими способами протидії розслідуванню аналізованого виду злочину є:

- надання неправдивих показань підозрюваними або зміна їх змісту чи відмова від дачі показань. Зокрема, визнавали себе винуватими на досудовому розслідуванні, але не визнали винуватими в суді – 36 (30 %) осіб, не визнали себе винуватими ні на досудовому розслідуванні, ні в суді – 34 (28 %). Пояснюючи причини зміни показань, 10 (8 %) осіб посилалися на те, що підписували протоколи допитів, не читаючи їх, а 26 (22 %) – на те, що до них застосовувалися методи фізичного впливу, погрози й інші недозволені прийоми провадження досудового розслідування. Натомість позицію співробітництва зі слідством зайняли 50 (42 %) осіб (повністю визнали себе винуватими, сприяли встановленню достовірних даних під час розслідування – 29 (24 %), частково визнали себе винуватими – 21 (18 %);

- неявка підозрюваного за викликом в органи досудового розслідування – 17 (14 %).

- висунення підозрюваним неправдивого алібі – 12 (10 %);

- знищення або укриття речових доказів (в основному, засобів вчинення злочину, особистих речей, одягу – 10 (8 %);

- зміна місця проживання підозрюваним – 13 (11 %), свідком або потерпілим – 1 (0,8 %).

Для прикладу, в результаті проведеної спецоперації співробітниками військової контррозвідки СБУ зі складу Об'єднаних сил викрито та у взаємодії з Національною поліцією затримано учасника НЗФ, мешканця Херсонської області. Він у 2014 році вступив на службу до штабу «ДНР» у м. Часів Яр, де зі зброєю в руках виконував вказівки своїх ватажків з виявлення та затримання патріотично

налаштованих громадян України в Артемівському районі Донецької області. У липні 2014 року, з початком звільнення українських міст, затриманий залишив службу в «ополченні Новоросії» та повернувся до Херсонщини. Згодом, з метою уникнення від кримінальної відповідальності та покарання цей молодий чоловік був призваний за мобілізацією до Збройних Сил України та в подальшому уклав контракт на проходження військової служби в одній з військових частин, яка була залучена до операції Об'єднаних сил. Працівники оперативних підрозділів військової контррозвідки викрили та певний час тримали колишнього бойовика під контролем.

6 липня 2018 року матеріали щодо протиправної діяльності вказаної особи передано до Бахмутського відділу поліції ГУ НПУ в Донецькій області та було розпочате досудове розслідування за ознаками злочину, передбаченого статтею 260 КК України «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань».

Характерної для аналізованої категорії кримінальних проваджень лінією сторони захисту є спроби використати для уникнення кримінальної відповідальності необґрунтовані доводи про можливість застосування до підсудних частини 6 статті 260 КК України щодо звільнення від кримінальної відповідальності у разі добровільного виходу з НЗФ і повідомлення про його існування органи державної влади чи органи місцевого самоврядування (використовували 7 (6 %) підсудних та їхні захисники). Ця обставина свідчить про необхідність ретельної фіксації в процесуальних документах конкретних обставин затримання й роззброювання таких осіб з метою обґрунтованого застосування до них зазначеної норми КК України.

Наприклад, у м. Костянтинівці 45-річний чоловік добровільно здався правоохоронцям. Поліцейські встановили, що в період окупації цей чоловік піддався проросійській пропаганді і вступив в ряди НЗФ. Новобранець отримав розподіл на блокпост, де обстежував транспорт і громадян та незаконно обмежував їх проїзд. Але служба виявилася не така, як обіцяли. Тому вже через недовгий час чоловік покинув ряди бойовиків і майже 4 роки приховував своє минуле. Коли життя в постійній напрузі йому набридло, він вирішив повернутися до нормального життя. Дізнавшись, що особа, яка перебувала у складі НЗФ, якщо вона добровільно вийшла з такого формування і повідомила про його існування органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, звільняється від кримінальної відповідальності, цей чоловік добровільно здався правоохоронним органам України.

Висновки. Аналіз кількості зареєстрованих злочинів проти громадської безпеки свідчить про динаміку їх збільшення не лише на сході України, а й практично на всій території держави. Це є підтвердженням того, що нині в суспільстві, на жаль, існують умови для створення і діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, чому, зокрема, сприяють потоки нелегальної зброї із зони проведення Операції об'єднаних сил.

Способи вчинення цих злочинів кожному випадку носять різноманітний характер і обираються залежно від конкретних обставин. Знання цих способів значно полегшує прогнозування напрямів досудового розслідування й пошуку слідової картини та відомостей, необхідних для встановлення й притягнення до відповідальності учасників НЗФ та інших осіб, які сприяли їх протиправній діяльності.

References:

1. Cicirkina S. P. Sposobi prihovuvanna zlociniv u sferi sluzbovoi dialnostifile:///C:/Users/%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B5%D1%82/Downloads/aymvs_2011_1(1)_21.pdf
2. Gorbulin V. P., Stepanovič V. O., Lasenko O. M. Analitica dopovid do soricnogo posilanna Prezidenta Ukraini do Verhovnoi Radi Ukraini «Pro vnutrisne ta zovnisne stanovise Ukraini v 2016 roci». K. NİSD, 2016.
3. Kolanda V. V., Drobaha G. A., Neklonskij I. M. Ocinka tipovogo skladu, strukturi ta taktiki dij nezakonno go zbrojnogo formuvannâ u mežah specialnoi operacii z jogo zneškodžennâ za ucastu Nacionalnoi gvardii Ukraini Cesti zakon № 1 (60)/2017 s. 46–56.
4. Oglad misca podii pri rozsliduvanni okremih vidiv zlociniv: nauk.-prakt. posibnik . Za red. N. I. Klimenko. Kiiv : Urinkom Inter, 2005. 216 s.
5. Pidozruvanogo u finansuvanni bojovikiv rosijjskogo oligarha ogolosili u mizderzavnij rozsu <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pidozruvanogo-u-finansuvanni-bojovikiv-rosijjskogo-oligarha-ogolosili-u-mizhderzhavnij-rozshuk-2265577.html>
6. Pro praktiku rozgladu sudami kriminalnih sprav pro zlocini, vcineni stijkimi zlocinnimi ob'ednannami. Postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukraini vid 23.12.2005 № 13.
7. Robak V. A. Kriminalna vidpovidalnist za stvorena neperedba cenih zakonom voenizovanih abo zbrojnih formuvan Dis... kand. urid. nauk Special'nist' 12.00.08. kriminalne pravo ta kriminologija; kriminal'no-vikonavce pravo. Harkivs'kij nacional'nij universitet vnutrišnih sprav, Ministerstvo vnutrišnih sprav Ukraini. Kiiv, 2008. 259 s.
8. Servatuk V. M., Polisuk M. M. Struktura nezakonnih zbrojnih formuvan' ta osoblivosti ihn'oi taktiki dij na pivdenному shodi Ukraini. Zbirnik naukovih prac Nacional'noi akademii deržavnoï prikordonnoi sluzbi Ukraini. Seria: Vjjskovi ta tehnicni nauki. №1(63) 2015.
9. Situacija v zoni provedenna OOS: obstrili, žertvi sered civilnogo naselennâ. Lipen' 2018 roku. Prava ludini v Ukraini. Informacijnij portal Harkivs'koï pravozahisnoi grupi. <http://khpg.org/index.php?id=1533036019>.
10. Slovnik ukraïnskoï movi: v 11 tomah. Tom 9, 1978. S. 676.
11. Zavalov S. M. Sposib vcinenna zlocinu: susasnî problemi vivcenna ta vikoristanna u borotbi zi zlocinnistû: avtoref. dis. ...kand. urid. nauk: 12.00.09. kriminal'nij proces ta kriminalistika; sudova ekspertiza. K., NAVSU, 2005. 23 s.
12. U Kramatorsku zatrimanij eks-bojovik <http://police.dn.ua/news/view/u-kramatorsku-zatrimanij-eks-bojovik11.04.2018>.